

celino od 15. stoletja dalje, in odgovorom slovenskega (in evropskega) političnega katolicizma nanjo. Ena izmed osrednjih tez, s katero se E. Pelikan sooča v raziskovalnem delu, je adaptacija političnega katolicizma na nastalo (spremenjeno) družbeno situacijo modernizirane evrope, s posebnim podarkom na slovenskem kulturnem prostoru. Avtor se osredotoči na čas od konca 19. stoletja pa do leta 1941, pri čemer vključuje tudi vedenja o dogodkih in procesih starejših datumov, kolikor le-ta omogočajo poglobljeno razumevanje obravnavane teme. Prehod tradicionalnih, samozadostnih in statičnih družb v odprte, dinamične in moderne družbe stare celine je prevladujočo ideologijo starega veka soočil z novimi izzivi. Pospešena modernizacija s spremljajočo sekularizacijo je politični katolicizem postavila v povsem novo pozicijo. E. Pelikan pri analizi odgovora Cerkve in političnega katolicizma (i.e. cerkvena hierarhija, katoliške politične stranke in društva, kler, posamezniki in skupine, ki so politično aktivni in aktivno zavzemajo politična stališča) na izgubljeni ideološki monopol, do katerega privedejo navedeni procesi, preverja teoretične predpostavke Berger-Luckhmannovega modela, ki temelji na izhodišču cerkvenega "monopola nad resničnostjo". Po Berger-Luckhmannovem modelu se Cerkev ob soočenju z družbeno novostjo ali trendom, ki ogroža njeno integriteto in/ali legitimnost, posluži ene izmed predstavljenih možnosti: novost ali trend spravi s tradicijo (vključitev) ali pa jo izobči (izničitev). Kot napovedujejo že naslovi posamičnih poglavij, se avtor (v prvem delu knjige) sooča predvsem z odnosom ideologije političnega katolicizma do nacionalnega vprašanja, parlamentarne demokracije, splošne volilne pravice in suverenosti ljudstva v slovenskem prostoru. Drugi del pa posveča posamičnim družbenim skupinam (židom, liberalcem, protestantom in drugim), ki kot grešni kozli v okviru in v skladu s "teorijami zarote" služijo ponovni stabilizaciji in legitimaciji Cerkve in njene politične misli ter ideologije v slovenskem (in evropskem) kulturnem prostoru. Avtor nas skozi predstavitev odgovorov katoliške politične misli na modernizirano in sekularizirano družbo nenehno sooča z zgoraj omenjeno "dualno" izbiro: ali vključitev ali izničitev. E. Pelikan studijo zaokroži in zaključi z ugotovitvijo, da je Berger-Luckhmannov model veljal le in samo, dokler je Cerkev resnično imela "monopol nad resničnostjo", torej, dokler je bila tesno povezana z državno avtoriteto. Družbena situacija ob koncu devetnajstega in začetku dvajsetega stoletja pa teh predpostavk ni potrjevala. Obdobje na začetku stoletja je namreč družbo soočalo z radikalnejšimi in kompleksnejšimi ideološkimi koncepti, ki so (vsaj na videz) ponujali boljše in hitrejše ter učinkovitejše rešitve obstoječim družbenim problemom. Ideologija političnega katolicizma se v odnosu do tovrstnih "konkurenčnih" ideologij znajde v inferiornem in nekonkurenčnem položaju. Predstavljena družbeno-zgodovinska situacija se tako

odrazi v procesu akomodacije političnega katolicizma, uporabi imunizacijske strategije in obračunu z internimi in eksternimi (politično-ekonomskimi) nasprotniki.

Skozi navajanja stališč in mnenj posamičnih teoretikov slovenske katoliške misli nas E. Pelikan ne le seznani z njihovo temeljno ideološko usmeritvijo, temveč tudi slikovito in nazorno popelje skozi proces akomodacije (tako individualno-osebne kot institucionalno-cerkvene) in iskanja nove vloge in pomena političnega katolicizma v spreminjajočem se svetu. Bralec je tako, v okviru teoretičnega diskurza, posrečeno soočen z (občasno) avto-negacijo in samo-kritiko posamičnih katoliških mislecev, ali drugače povedano, z evidentnim spreminjanjem temeljnih stališč skozi (relativno kтка) časovna obdobja. Posebno vrednost in kredibilnost dajejo delu tudi primerjave in vzporednice, ki jih je avtor potegnil med dogodki in procesi v okviru slovenskega kulturnega prostora in drugimi evropskim državami (predvsem Portugalsko, Španijo, Avstrijo).

Predstavljenega dela E. Pelikana ne moremo/smemo uvrščati zgolj med kvalitetna zgodovinska čtiva, namenjena zgolj (in samo) akademskemu diskurzu, saj ga odlikuje aktualnost, katere vrednost se obelodani ob procesih, katerim smo priča v devetdesetih letih tega stoletja v slovenskem družbenem prostoru. Državna osamosvojitve in družbeno-ekonomska tranzicija slovenske družbe je (širšo) slovensko javnost soočila s (ponovno) spreminjajočo se vlogo in pozicijo Cerkve v družbi. Trenutnih družbenih procesov, ki se odražajo v redefiniranju in revitalizaciji cerkvene institucije in političnega katolicizma v Sloveniji, in novih poskusov konsolidacije in legitimacije katoliške doktrine pa ne moremo dodobra razumeti brez širšega zgodovinskega in kontekstualnega vedenja in razumevanja. Prav zato je knjižni prispevek E. Pelikana tako pomemben. Kakšen bo (je) odgovor Cerkve in ideologije političnega katolicizma (oblika, smer in način) v Sloveniji na nastalo "eksistenčno" krizo, pa lahko zaslutimo tudi na podlagi zgodovinskega prikaza dejstev, ki jih je avtor vehementno nanizal v celovito in provokativno čtivo.

Mateja Sedmak

Mirjana Kontestabile Rovis: VIRGILIJ ŠČEK. POSLANEC V RIMSKEM PARLAMENTU - Popis fonda. Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 1998, 123 strani.

Očitno postaja razmišljanje in opozarjanje na specifično primorske zgodovine, zgodovino primorskega političnega katolicizma, tigrovskega gibanja, prve svetovne vojne in še dolge vrste zgodovinskih dogajanj, ki so ozko povezana z zgodovino slovenskega Primorja in Istre, v zadnjih časih zelo aktualno. Tako je tudi povsem prav, saj je Primorska v kontekstu celotnega slovenskega etničnega prostora tudi z gledišča slovenskega zgodovinskega

vinopisja nekaj posebnega, posebno zanimivega. V zadnjem času tako na novo odkrivamo tudi vrsto zanimivih osebnosti, ki so z osebnim delom in življenjem pomembno vplivale na zgodovinski razvoj, npr. Henrika Tumo, Engelberta Besednjaka, Josipa Vilfana in še dolgo vrsto drugih. To velja tudi za duhovnika in politika Virgila Ščeka.

V slabih petih letih je namreč izšla cela vrsta publikacij o Virgilu Ščeku, enem od vodilnih politikov krščanskosocialnega tabora na Primorskem v času med obema vojnama (Marko Tavčar, Virgil Šček v parlamentu. Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, Trst 1994; Boris Bandelj, Katoliška socialnopolitična misel Virgilija Ščeka. Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, Trst 1997; Marko Tavčar, Nevenka Troha, Egon Pelikan, Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947. Zbirka Viri, Ljubljana 1997).

Če k naštetim publikacijam prištejemo še razstavo v Avberju na Krasu ob 50. obletnici Ščekove smrti, moramo spoznati, da gre pri osebnosti in zgodovinski vlogi duhovnika Virgila Ščeka očitno za osebnost, ki ima v zgodovinskem kontekstu dogajanja na Primorskem pod fašizmom posebno težo, ki vedno znova sproža zanimanje slovenske zgodovinske stroke. In ne slučajno.

Virgil Šček spada med najpomembnejše politike na Primorskem v času fašizma, spada pa tudi med glavne oziroma vodilne akterje t.i. primorskega krščanskosocialnega gibanja, t.i. "primorske sredine". Oseba Virgila Ščeka je namreč tesno povezana z idejnopolitično usmeritvijo primorskega političnega katolicizma, ki v slovenskem prostoru nedvomno predstavlja pomembno specifikko, ki jo bo potrebno še raziskovati. Idejnopolitični razvoj v katoliškem taboru na Primorskem, v času med obema vojnama, zaznamuje namreč nekaj bistvenih, temeljnih posebnosti, ki so v tesni povezavi tudi z življenjem in delom duhovnika Virgila Ščeka. Lahko jih strnem v nekatere ugotovitve:

- Za usmeritev krščanskih socialcev na Primorskem je značilno nadaljevanje Krekove socialno politične misli še vsa dvajseta in trideseta leta, pa tudi v času druge svetovne vojne. V tem času se je slovenski politični katolicizem v Ljubljani razvijal v stanovsko-korporativistični idejnopolitični (in družbeni) koncept in se je v nekaterih točkah (pri negaciji pridobitev sodobne demokratične družbe) nevarno približeval nekaterim ideološkim premisam fašizma

- Šček spada med politike, demokrate in mislece v primorskem krščanskosocialnem taboru, ki so kot nosilci specifične idejnopolitične usmeritve primorskega političnega katolicizma nedvomno najbolj zaslužni za različen idejnopolitični razvoj političnega katolicizma na Slovenskem na eni in drugi strani rapalske meje v času med obema vojnama. Politični katolicizem je na Primorskem pod fašizmom, v primerjavi z idejnim in političnim razvojem "na Kranjskem", pomenil precej drugačno in v marsičem bolj napredno (s tem pogosto zlo-

rabljanim izrazom mislim samo na to, da je idejna in politična usmeritev primorskih krščanskih socialcev hitreje sledila časovnemu razvoju in podajala bolj življenjske, bolj racionalne in bolj aдекватne odgovore na nekatera ključna družbena vprašanja, pozneje pa je pravilnost teh stališč potrdil tudi zgodovinski razvoj) in demokratično obliko katoliške misli v širšem smislu. S tem mislim na vprašanja odnosa do demokracije, nacionalnega vprašanja, odnosa do fašizma in antifašizma, vloge posameznika v katoliški Cerkvi itd.

- Idejna, ideološka usmeritev političnega katolicizma obeh smeri, ki sicer izhajata iz enotnega, skupnega političnega konteksta in idejnih usmeritev slovenskega političnega katolicizma izpred prve svetovne vojne, se po njej razvija, sicer res v precej različnih političnih okoljih, vendar pa predvsem v različnih in jasno razpoznavnih idejnih smereh. Šele primerjava razvoja v katoliškem taboru na eni in drugi strani rapalske meje omogoča razumevanje nekaterih zgodovinskih in celo aktualnopolitičnih (današnjih) poudarkov, ki se pojavljajo v zgodovini političnega katolicizma na Slovenskem, če pri njegovi obravnavi upoštevamo celotno slovensko etnično ozemlje.

- Gre za vprašanje idejnopolitične "sredine" znotraj slovenskega političnega katolicizma v tridesetih letih in v času druge svetovne vojne v luči evropskega razvoja. Politični katolicizem na Slovenskem je potrebno obravnavati glede na njegov razvoj po posameznih pokrajinah. Pretiran centralističen pogled in presojanje slovenskih razmer zgolj na "kranjskem primeru" nas lahko hitro zapelje v napačno sklepanje o enoznačni idejnopolitični usmeritvi političnega katolicizma na Slovenskem. Poleg tega pa bo potrebno pri bodočih analizah več prostora nameniti alternativnim koncepcijam znotraj katoliškega tabora v Ljubljani. Pri obravnavi zgodovine slovenskega političnega katolicizma pogosto govorimo npr. o "Finžgarjevem krogu", o "primeru Kocbek", o "križarjih", o primeru "Izidor Cankar", o "Bohinjskih tednih", o izjemi "Gosar", o "Jugoslovanski strokovni zvezi" itd. Ti in drugi primeri naj bi predstavljali pravzaprav nekatere deviacije znotraj ortodoksne usmeritve slovenskega političnega katolicizma. Na drugi strani pa se tudi izrazito apologetsko usmerjeno zgodovinopisje, npr. pri vprašanjih o literarni kritiki sklicuje na Izidorja Cankarja, pri vprašanjih o leposlovju na Finžgarja, o socialnih programih na Gosarja, o duhovnih gibanjih na križarje in Kocbekov personalizem itd. S tem je očitno nekaj narobe.

Značilnost obdobja (značilnost tridesetih let) je namreč prav v tem, da so demokrati v katoliškem taboru lahko črpali zgolj iz lastnega demokratičnega prepričanja in samozavesti, iz idejne tradicije Janeza Evangelista Kreka, desnica pa se je na drugi strani lahko naslanjala na razvoj v nekaterih evropskih državah in tudi na dogmatsko interpretacijo tedanjih socialnih nauk Katoliške cerkve (enciklik).

V resnici je šlo v zgoraj naštetih primerih za posamezne dogodke, ki so izhajali iz širokega idejnega gibanja katoliške leve in sredine znotraj slovenskega političnega katolicizma, ki pa je bilo v tridesetih letih v Ljubljani poraženo v spopadu s katoliško intransigentno desnico. Na Primorskem je bilo drugače.

- Krščanskosocialno gibanje na Primorskem in z njim Virgil Šček, kot eden njegovih najpomembnejših protagonistov, je v času med obema vojnama in še posebno v času druge svetovne vojne pomembno tudi zaradi razumevanja primerjave oziroma analize političnega katolicizma po posameznih evropskih državah in v slovenskem etničnem prostoru. Tudi v Sloveniji lahko namreč jasno prepoznamo tri osnovne idejnopolične usmeritve znotraj slovenskega katoliškega političnega tabora:

Demokrate, ki se opredeljujejo za demokratični parlamentarni sistem, privatno lastnino, tržno ekonomijo in avtonomijo posameznika, družbenih podsistemov itd. Teh je sicer najmanj, pa ne tako malo, kot se zdi, saj je demokratična tradicija iz Krekovega časa onemogočala preradikalno idejno usmeritev k marksizmu na eni in fašizmu na drugi strani (npr. Virgil Šček, Andrej Gosar, Engelbert Besednjak, Jakob Solar, Fran Saleški Finžgar, Izidor Cankar in še mnogi drugi).

Katoliško desnico, ki se je v svojih idejnih usmeritvah (v nekaterih točkah!) približevala fašistični nega-

ciji evropske demokratične tradicije in prevladala v katoliškem taboru na slovenskem v tridesetih letih (npr. Ciril Žebot, Ivan Ahčin, Ernest Tomec, Lambert Ehrlich ...).

Katoliško levico, ki je pozneje prešla na povsem marksistična stališča (npr. Franc Šmon, Edvard Kocbek, Angelik Tominec in drugi, pri čemer mislim seveda predvsem na marksistično ekonomsko teorijo in ne na druga vprašanja).

Prepričan sem, da prav iz teh zgodovinskih okoliščin izhaja posebno zanimanje za zgodovino primorskega političnega katolicizma in v tem kontekstu tudi za osebo Virgila Ščeka.

Zadnja knjiga o Virgilu Ščeku, avtorice Mirjane Kontestabile Rovis, prinaša zdaj tudi popis fonda Virgila Ščeka, kot ga hrani Pokrajinski arhiv v Kopru, prinaša pa tudi zbrane (vse) interpelacije Virgila Ščeka v rimskem parlamentu. (Ščekove nastope v rimskem parlamentu je brez interpelacij sicer zbral in objavil že Marko Tavčar v zgoraj navedenem delu). Knjigi je avtorica dodala še obsežnejšo uvodno zgodovinsko študijo (okvir), ki učinkuje kot uvod v predstavitev popisa virov v koprskem arhivu in interpelacij. Tako je nastala knjiga, ki učinkuje v več smereh. Na eni strani gre za še eno, kratko predstavitev Ščekovega življenja in dela v Julijski krajini pod fašizmom, na drugi za umestitev njegovega delovanja v širši zgodovinski kontekst in končno za strokoven popis virov, ki bo dobrodošel vodič za zgodovinarje, raziskovalce ali publiciste.

Sicer najdete v uvodni študiji tudi kakšno manjšo pomanjkljivost ali simplifikacijo; npr. škof Andrej Karlin je sicer "moral v Jugoslavijo", vendar ne zgolj zaradi zavrnitve slavnostne maše ob prihodu italijanske vojske (str. 18), obnovitev Zbora svečnikov sv. Pavla se zgodi na občnem zboru januarja 1920 in ne konec leta 1919 (str. 23), škof Mahnič ni bil "premeščen", temveč dobesedno ugrabljen od civilnih oblasti (str. 18), Šček je imel težave s kandidaturom na volitvah 1921 že mesec pred nastopom na volitvah, o čemer priča korespondenca med nadškofom Sedejerm in kardinalom Gaetanom De Laiem (str. 14), pa še kakšna malenkost bi se našla, a v celoti je knjiga nesporno pomemben prispevek k poznavanju primorske zgodovine, tako s stališča njene strokovne (arhivske) uporabnosti kakor v smislu (še enega) sporočila, ki ga strojeno prinaša spremno besedilo.

Egon Pelikan

Gloria Nemec: UN PAESE PERFETTO. Storia e memoria di una comunità in esilio: Grisignana d'Istria 1930-1960. Pordenone, Istituto Regionale per la Cultura Istriana, Libreria Editrice Goriziana, 1998, 354 strani.

Od časa pričetka osamosvajanja Slovenije in Hrvaške je italijansko javnost preplavila prava plaha razno-